

Patogenita a virulence

Faktory virulence

Průběh a formy infekce

Filip Růžička

Mikrobiologický ústav LF MU a FN u sv. Anny v Brně

Přednáška pro ZL 2021

Symbióza - těsné soužití dvou rozdílných organismů

Mutualismus – oba partneři mají ze soužití užitek
a sami o sobě nemohou přežít

Komensalismus – vztah pro jednoho prospěšný,
pro druhého indiferentní

Saprofytismus – výživa z odumřelých částí hostitele

Parasitismus – jednomu vztah prospívá, druhému
škodí → důsledek = patogenita

Infekce (nákaza) – vztah (konflikt) mezi patogenními mikroby a makroorganismem (= hostitelem)

Původce (etiologické agens)

- a) pronikne do organismu a množí se v něm,
nebo se usadí a na površích
- b) nepříznivě působí

Kolonizace = stav, kdy tělesný povrch

- 1) osídí nepatogenní mikrob, nebo
- 2) usazený tam patogen nevyvolává chorobné příznaky

Hippokratova fyziologická these:

Choroba (každá, tedy i infekční) - důsledek jistých nedostatků organismu

Pasteurova a Kochova mikrobiální antitheze:

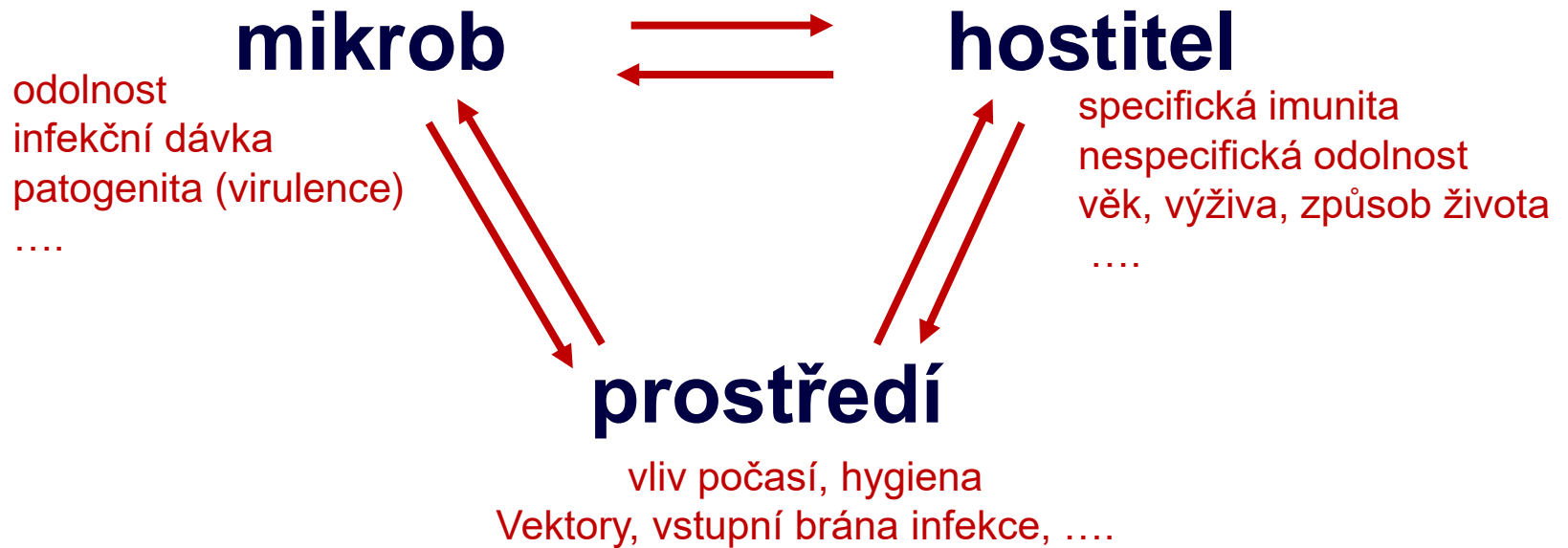
Příčinou infekční choroby je mikrob

Ekologická syntéza (syntéza předchozích)

Za vznik infekční choroby odpovídají: mikrob, hostitel a prostředí

Vztah mikrob × hostitel

Je dynamický a je ovlivňován prostředím

Onemocnění není pravidlem (pro parazita bývá výhodnější pokojné soužití)

Hostitel se snaží parazita zbavit, nebo aspoň lokalizovat

Patogenita

Schopnost mikroba **vyvolat onemocnění**, tj. přítomny chorobné příznaky (manifestní infekce, otravy).

Vlastnost druhová - závisí jak na druhu mikroba i hostitele (vnímavý či rezistentní vůči konkrétnímu mikroorg.)

Přímé poškození / Toxicita / Hypersenzitivní reakce

Patogeny primární - obligátní

→ onemocnění i u jinak zdravých jedinců
hlavně původci klasických nákaz (záškrť, břišní tyf, mor, kapavka, tetanus, chřipka, spalničky atd.)

Patogeny oportunní - fakultativní

(často příslušníci normální mikroflóry, jinak nepatogenní)

→ nemoc vzniká jen za určitých podmínek :

- když se mikroby dostanou na jiné místo těla
- sníží se obranyschopnost jedince

Oportunní infekce = infekce na oslabeném terénu, často sekundární
(HIV ⇒ CMV infekce, kandidóza, herpes zoster aj.)

Virulence

stupeň (míra) patogenity určitého kmene mikroba

(!!! patogenita je vlastnost jistého druhu mikroba, který může mít kmeny vysoce virulentní i téměř avirulentní)

Projevy virulence závisí také na stupni **odolnosti infikovaného jedince**

Ukazatel virulence kmene: schopnost usmrtit - 50% **letální dávka** (LD₅₀)
- množství mikroba, které usmrtí přesně 1/2 pokusných zvířat)

Zesílení virulence: opakovanými pasážemi kmene na témže hostiteli (vysoce virulentní bývají kmeny z pitevního materiálu); změna populace hostitele

Atenuace: umělé oslabení virulence (atenuované kmeny slouží k přípravě očkovacích látek neboli vakcin)

Hlavní složky patogenity a virulence

1. Kontagiozita (nakažlivost) – schopnost přenášet se mezi hostiteli

2. Invazivita

- schopnost vstoupit do hostitele, množit se v něm a šířit se jím
- schopnost překonávat obranu hostitele

3. Toxicita – schopnost poškozovat hostitele

Kontagiozita

Způsob přenosu - zejm. na způsobu vylučování a množství vylučovaných mikrobu

Tenacita mikroba – (stabilita v prostředí) na jeho odolnosti vůči zevnímu prostředí

Minimální infekční dávka - počet mikrobů nutných ke vzniku infekce

↑ - *V. cholerae*, *salmonely* (cca 10^8 bb.)

↓ - *shigely* (10^2 bb.), *gonokoky* a *TBC* (10^1 bb.), *Coxiella burnetii* (10^0)

Vstupní brána: obecně sliznicemi proniká infekce snáz než pokožkou

Chování hostitele – zneužití obranných reflexů (kašel, kýčání, průjem)

T. gondii – infikovaní hlovavci ztrácejí strach z koček

Invazivita

Vstup do hostitele – překonání **bariér** (vč. **konkurence komenzálů**)

Adheze - specifické **adheziny** a **fimbrie**, **extracelulární polymerní matrix**

Penetrace - invaziny a penetrační faktory

- vynucená fagocytóza (internalin *L. monocytogenes*)

Vstupní brány: Sliznice respiračního traktu

Sliznice zažívacího traktu

Sliznice urogenitálního traktu

Jiné sliznice (spojivka)

Placenta

Kůže včetně podkoží

- neporušená

- rána - kůže (*S. aureus*, *Str. pyogenes*, *B. anthracis*,
F. tularensis, virus bradavic)

- sliznice (*T. pallidum*, HBV, HIV)

- pokousáním (v. vztekliny, *P. multocida*)

- bodnutím členovce (arboviry, borrelie, plasmodia)

Schopnost množit se *in vivo*

Intracelulární množení - výhodnější – živiny, ochrana pře imunitou
(*mykobakteria, rickettsie, chlamydie, listerie, i salmonelly*)

Extracelulární množení – zvl. v plasmě vadí protibakteriální látky
(komplement, lysozym, protilátky), ale především málo volného
železa (laktoferin, transferin), k získání Fe si bakterie tvoří
siderofory, hemolyziny.....

Schopnost šířit se organismem

Infekce lokální (*rýma, salmonelóza, kapavka*)
systémové (*chřipka, meningitida*)
generalizované (*spalničky, břišní tyf*)

Způsob šíření:

lymfou,
krví,
per continuitatem,
podél nervů, ... aj.

Toxicita

Schopnost mikroba poškozovat svého hostitele účinkem svých produktů - toxinů

Způsob účinku: buněčná smrt v důsledku lýzy buňky či apoptózy metabolické postižení (choleragen, tetenospasmin aj.)

Endotoxiny - součást mikrobiální buňky – do okolí se uvolní po rozpadu bb.

Exotoxiny - proteiny secernované do okolí mikroba

Možno dělit i dle mechanismu účinku

Invaziny - faktory průniku

Agresiny - toxiny poškozující mezibuň. hmotu

- cytolyziny

- blokátory syntézy proteinů

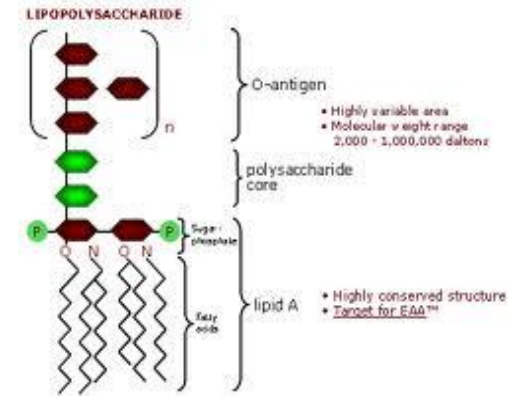
- toxiny farmakologicky účinné - účinkující na membráně
- účinkující intracelulárně

Moduliny (modulace imunitních mechanismů) - **endotoxiny, super-Ag**

Impediny - únik před imunitou

Endotoxiny - součást mikrobiální buňky imunomodulační efekt (moduliny)

(G-) endotoxin buněčné stěny (TLR4)
(Jarisch-Herxheimova reakce po ATB)

(G+) fragmenty peptidoglykanu (TLR1,2,6)
a teichoových kyselin (TLR4)

aj.....

PAMPs (Pathogen-Associated Molecular Patterns)

PRRs (Pattern Recognition Receptors) - TLR

- pyrogeny (makrofágy → IL1, IL6, TNF)
- aktivace makrofágů a B-Ly
- aktivace komplementu (C3a, C5a)
- hemokoagulační systém

zánět
↓
endotoxický šok

Exotoxiny - proteiny secernované do okolí mikroba

Toxiny poškozující mezibuněčnou hmotu (hyaluronidáza)

Toxiny poškozující (destruující) membránu - cytolyziny

Toxiny účinkující na membráně – po vazbě na receptor interferují s přenosem signálů v hostitelské buňce

Termostabilní enterotoxiny (stimulace guanylátcyklázy
→ ↑ cGMP → ↑ proteinkináza G → průjem)

Superantigeny (přímá vazba na TCR a MHC třídy II
APC → aktivace Tly)

Toxiny účinkující intracelulárně

AB toxiny - **A**ctive (enzym)-**B**inding (vazebná a
průniková komponenta)

Účinek na cílové orgány/struktury

- **Neurotoxiny** (botulotoxin, tetanospasmin)
- **Enterotoxiny** (cholera gen, termolabilní a termostabilní enterotoxiny *E. coli*, stafylokokové enterotoxiny, enterotoxin *C. perfringens*, enterotoxiny *Bacillus cereus* aj.)
- **Dermonekrotoxiny** (difterický, stafylokokový alfa toxin aj.)
- **Cytotoxiny** (*Clostridium difficile* aj.)
- **Kardiotoxiny** (difterický toxin aj.)
- **Kapilarotoxiny** (*A. haemolyticum*, *C. ulcerans*, *B. anthracis* aj.)
- **Hemolyziny, leukocidiny** (Panton-Valentinův leukoidin *S. aureus* aj.)
- **Superantigeny** (streptokokové pyrogenní toxiny, stafylokokový toxického šoku – TSST1 aj.)

Faktory průniku - invaziny

Toxiny poškozující mezibuněčnou hmotu

Hyaluronidáza

DNAasa

Streptokináza – fibrinolysin

Kolagenázy

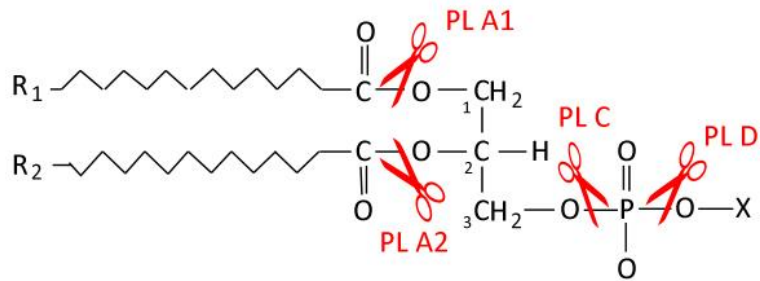
Elastázy

Cytolyziny

Cytolyziny - poškozují membrány → lýza buněk

Fosfolipázy

PLC α -toxin *C. perfringens*

β -lyzin *S. aureus*

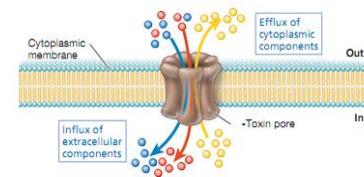
(sfingomyelin)

PLD - *Arcanobacterium hemolyticum*

PLA - (zevní membrána - metabolismus)

Toxiny vytvářející v membránách póry - průchod iontů → narušení membránového potenciálu → apoptóza či osmotický lýza

α -lyzin *S. aureus* (monomer → vazba na membránu → heptamer - prekomplex → pór 1 nm)

Oxigenlabilní hemolyziny - streptolysin O, pneumolysin, listeriolysin O, tetanolysin, cereolysin O (monomery → vazba na cholesterol → polymerizace v membráně → pór 30 nm)

Proteázy – narušení membránových proteinů (*Porphyromonas gingivalis*)

Povrchově aktivní látky – δ -lyzin *S. aureus*

Farmakologicky účinné toxiny

Obvykle toxiny typu A-B

Neurotoxiny

Tetanospasmin – vstup nervosvalovými spojeními → retrogradní axonální transport → CNS

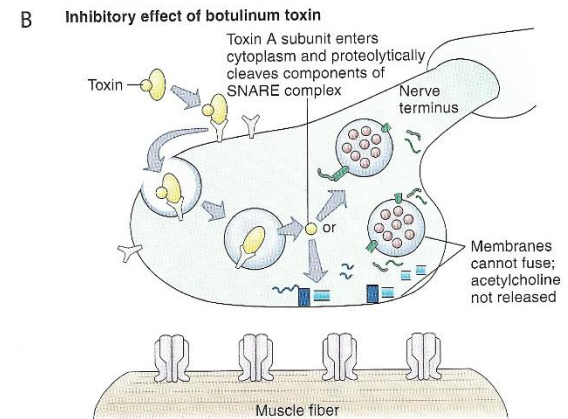
Složka B - vazba na disialogangliosidy (GD2 a GD1b) na membráně neuronu

Složka A – Zn-endopeptidáza → degradace synaptobrevinu → znemožňuje uvolňovat inhibiční neurotransmitery GABA a glycin.

Botulotoxin

Ze střeva → krev → nervosvalové ploténky

→ blokuje uvolňování acetylcholinu

Toxiny s transferázovou aktivitou

Katalyzují ADP-ribosylaci cílového proteinu v buňce
Ovlivňují koncentraci cAMP, příp. cGMP

Cholerový toxin (A-B₅ toxin)

Složka B - vazba monomerů na gangliosidy
→ polymerizace (pentamer) → internalizaci složky A

Složka A - ADP-ribosyltransferáza → ribosylace G-proteinu
(neinhibuje adenylát cyklázu) → ↑cAMP → zábranu absorpce
sodíkových iontů → ztráty chloridových iontů a vody → průjem

Pertusový toxin (A-B₅ toxin)

Složka B - 1. vazba na receptor - polymerizace - tvorba kanálku skrze
membránu

Složka A - ADP-ribosyltransferáza → ribosylace G-proteinu (neinhibuje
adenylát cyklázu) → ↑cAMP → senzibilizace buňky pro histamin,
lymfocytóza a leukocytóza, + buň

Difterický toxin

Blokátory syntézy proteinů

Difterický toxin – 58 kDa protein (toxiny typu A-B)

Složka B: doména R - vazba na receptor,
doména T - tvorba kanálků skrze membránu

Složka A: doména C - ADP-ribosyltransferáza - vazba ADP-ribózy na
elongační faktor 2 → blok proteosyntézy
→ + buňky

→ nekrózy kůže /rány/ a sliznic /pablány/, po průniku do organismu
poškozuje i další buňky, např. kardiocyty

Shigatoxin a shiga-like toxin (EHEC)

5 vazebných jednotek - vazba na receptor Gb3 (enterocyty, ledviny,
CNS)

katalytická jednotka → odštěpí specifický adenin z 28S rRNA na 50S
→ blok proteosyntézy

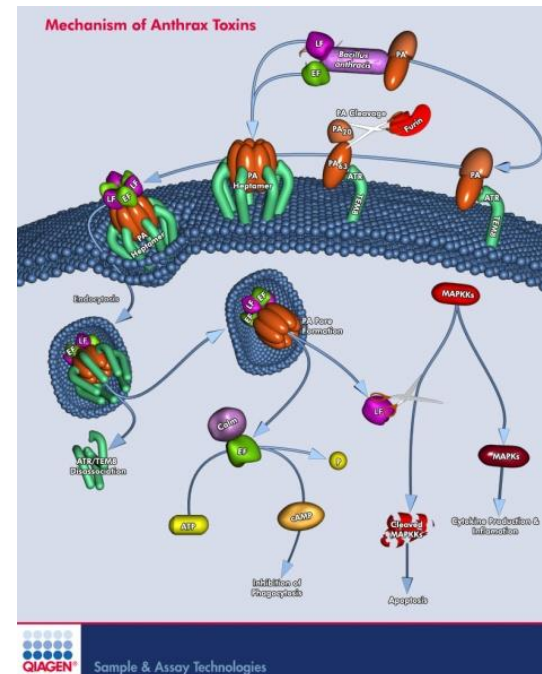
→ dyzenterie, hemolyticko-uremický syndrom

Komplexní toxin *Bacillus anthracis*

Protektivní faktor - průnik do buňky

Edematogenní faktor - Ca^{2+} calmodulin dependentní adenylátcykláza - $\uparrow$ cAMP

Letální faktor - Zn-proteináza inaktivující MAP kinázu regulující proliferaci buněk

Superantigeny

antigeny, které nevyžadují pro svou interakci s imunitním systémem zpracování antigen prezentujícími buňkami

Enterotoxiny (*S. aureus*, *B. cereus*, *Clostridium* aj...)

Toxin toxického šoku *St. aureus*

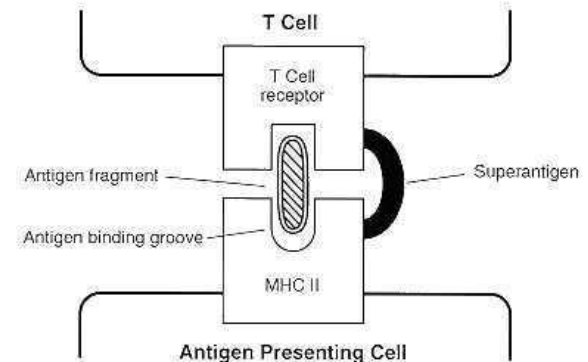
Pyrogenní toxiny *Str. pyogenes*

Dvě vazebná místa

receptory Th lymfocytů (TcR)

beta2-doménu MHC II makrofágů

- polyklonální aktivace T-buněk
(superantigeny interagují asi s 20-25% T lymfocytů
x konvenčních antigeny < 0,001%)
- produkce prozánětlivých cytokinů IL-2, IFN- γ a TNF- β
+ aktivace makrofágů produkujících IL-1 a TNF-alfa.
- **indukce celkové obranné reakce** – septicko-toxický šok

Překonávání obranných mechanismů host.

Populační expanze

Odolnost vůči nespecifické imunitě

Poškození bariér a očistných mechanismů - např. poškození řasinkového epitelu (*H. influenzae*, *B. pertussis*, v. chřipky aj.)

Schopnost odolávat účinku komplementu - zábrana aktivace (pouzdro, O-Ag, inhibitory aktivace...)

Interference s funkcí cytokinů (interferon $\alpha/\beta/\gamma$: HIV, HBV, E-BV)

Molekuly vázající Fe (siderofory - např. enterobaktin a enterochelin)

Schopnost odolávat fagocytóze

- zábrana fagocytózy (např. pouzdro)
- přežití fagocytózy (např. kataláza)
- poškození fagocytů a PMN (např. perforiny:
Panton-Valentine leukocidin u *S. aureus*)

Inhibice interakce s mikrobicidními kationickými proteiny

(např. proteázy, změna LPS $\uparrow$ +náboje)

Odolnost vůči specifické imunitě

Skrývání mikroba

- intracelulární patogeny
- kolonizace imunologicky privilegovaných míst (méně Ly, Compl. aj.)
např. kůže, sliznice, CNS, klouby, placenta, abscesy aj.

Antigenní mimikry (*S.pyogenes* - , *treponema* - kardiolipin)

Ukrývání povrchových antigenů

Fc receptory (protein A *stafylokoků* aj.), *schistosomy* (MHC Ag, Ag. krevních skupin)

Antigenní proměnlivost (*trypanosomy*, *chřipka*, *kapavka*....)

Navození tolerance

Kongenitální infekce – *zarděnky*, *lues*, *CMV*

Produkce $\uparrow \uparrow \uparrow$ Ag $\rightarrow$ CIK; slabá imunitní odpověď na některé Ag, potlačení Th1 či Th2 odpovědi (TBC: IL4 $\rightarrow$ $\uparrow$ Th2)

Potlačení imunitní reakce - imunosuprese (*HIV*, *EBV*, *CMV* *spalničky*, *TBC*, ...)

Neutralizace protilátek – proteázy štěpící Ig, bakteriální Fc receptory

Poškození hostitele v průběhu infekce

Přímé - přímé působení patogena - agresiny a invaziny aj.

Nepřímé

Aktivace nespecifické imunity – moduliny (např. endotoxín, TSST1 toxin a další superantigeny) či hyperaktivace komplementu
→ cytokiny → **poškození zánětem** (septický šok, infekce CNS – edém, mozku, epiglottitis, poškození tkání aj.)

Aktivace specifické imunity

Přecitlivělost I. typu: B Ly → IgE → anafylaktický šok (*Echinococcus*)

Přecitlivělost II. typu: B Ly → IgG a IgM → aktivace komplementu či cytotoxických leukocytů (*viry, malárie*)

Přecitlivělost III. typu: imunokomplexy (glomerulonefr. u *S. pyogenes*)

Přecitlivělost IV. typu: ThLy → cytokiny → aktivace makrofágů → tvorba granulomů – TBC, lepra, syfilis, aktinomykóza, *lymphogran. venereum, Toxocara* aj.)

Autoimunita – zkříženě reagující PL (revmatická horečka *S. pyogenes*)

Nádorová onemocnění

Helicobacter – Ca žaludku

HBV, HCV – Ca jater

HIV - imunosuprese

HTLV-1 – T buněčná leukémie / lymfom

EBV - Burkittův lymfom, nasofaryngeální karcinom, Hodgkinův lymfom

Papilomaviry – Ca děložního čípku, bradavice

HHV-8 – Kaposiho sarkom

Polyomaviry - ?

Adenoviry - ???

Patogeneze

vysvětluje vznik a vývoj chorobných příznaků (nemoci)

Průnik a šíření agens v makroorganismu

vstupní brána - sliznice, kůže, rána, placenta....

místa primárního množení (kolonizace, často okolí vstupní brány)

vlastní šíření (rozsev agens)- lymfa, krev, per continuitatem, nervy ....

cílový orgán (typicky u hepatitid)

místa vylučování z makroorganismu (nemusí se shodovat se vstupní branou)

Mechanismy obrany proti němu

Vlastní příčiny chorobných příznaků:

a) přímo infekční agens

b) reakce makroorganismu na něj

Průběh infekce

Získání infekce – vstupní brána

Inkubační doba - období mezi vstupem nákazy a vypuknutím choroby

Prodromy - ne vždy, nespecifické příznaky (↑t, cefalea, pocit nemoci aj.), hodiny - dny

Syndrom infekční choroby – klinické příznaky

Rekonvalescence - od ústupu potíží do normalizace nálezů

Relaps

původce stejný, infekce vzplane znovu během rekonvalescence

Recidiva

původce stejný, zůstává v těle, infekce vzplane znovu až po uzdravení

(nemoc Brillouva-Zinsserova = recidiva skvrnivky)

Reinfekce

nová infekce stejným původcem zvenčí

Superinfekce

nasedající infekce (jiný původce)

HBV → HDV

Formy infekce

- **Inaparentní - bezpříznaková**
jediným důsledkem: tvorba protilátek
- **Manifestní - klinicky zjevná**
  - subklinická:** jen necharakteristické příznaky
  - abortivní:** jen některé typické příznaky, či jen málo vyjádřené
  - klinická:** typické příznaky jako z učebnice
  - fulminantní:** velmi prudká, s dramatickými příznaky

Trvání infekce

Fulminantní - bleskový průběh

hodiny (meningokoková sepsis)

Akutní: dny (rýma, salmonelóza)

až týdny (většina infekcí)

Subakutní: měsíce – buď jako komplikace,
nebo jako pravidlo

(některé hepatitidy, bradavice, sepsis lenta)

Chronická: roky (tbc, lepra, dermatomykózy,
parazitózy)

Rozsah infekce

Lokální: brána vstupu + regionální uzliny, ev. jen určitý orgán (rýma, dermatomykóza, bradavice, nekomplikovaná kapavka, orgánový absces)

Systemová: celý orgánový systém (chřipka, plicní tbc, meningitida, rozsáhlá pyodermie, pyelonefritida, adnexitida)

Generalizovaná: pravidelně (exantematické virózy, břišní tyf, skvrnivka), nebo jako komplikace (sepsy po poranění, při cystitidě nebo cholecystitidě, salmonelóza kojence)

Bezpříznakové chronické infekce

Obojí jsou známkou **selhání imunity**

Obojí se mohou **aktivovat**

1. latentní: agens se skrývá v neinfekční formě, resp. uvolňuje se z infikované buňky jen po aktivaci infekce

(HSV a VZV: bb. nervových ganglií, CMV: bb. ledvin a slinných žláz, EBV: lymfocyty)

2. perzistentní: agens lze dokázat běžnými postupy, protože je většinou přítomno v infekční formě (*Salmonella Typhi*, TBC, HBV, *Toxoplasma gondii*)

primární × sekundární: na první (primární) infekci nasedá infekce **sekundární (superinfekce)** vyvolaná jiným mikroboem

primární × postprimární: u **TBC**, u infekce **postprimární** je již vyvinuta pozdní přecitlivělost

primární × rekurentní: při latentních infekcích, např. **VZV:** primární = varicela
rekurentní = herpes zoster

Nosokomiální = v souvislosti s pobytem v nemocnici, často zároveň oportunní

latrogenní = způsobená lékařským zákrokem

Komunitní = infekce získaná v běžné populaci (v terénu)

Exogenní: agens vniká do těla zvenčí

Endogenní: agens = příslušník normální mikroflóry (onemocnění není přenosné a nelze u něj stanovit inkubační dobu)

Pyogenní: vyznačuje se přítomností hnisání

Specifická: obvykle infekce s typickým patologicko-anatomickým nálezem (granulomy), např. **syfilis** nebo **TBC**

Antroponózy = infekce přenosné pouze mezi lidmi (břišní tyf, shigelózy, exantematické virózy, pohlavní nákazy aj.)

Zoonózy = infekce přenosné z živočichů na člověka i naopak (salmonelózy, tularémie, lymeská borrelióza, klíšťová encefalitida, trichofycie aj.)

Sapronózy = infekce přenosné z prostředí, v němž se agens aktivně množí (tetanus, legionelóza, histoplazmóza, amébová meningoencefalitida aj.)

Aktivní: stále ještě probíhá, i když třeba již bez zjevných příznaků

Odeznělá: bez známek aktivity procesu, ale zbývají následky nebo alespoň protilátky

Recentní: nedávná, proběhlá zhruba před několika týdny

Tyto přívlasky jsou typické pro interpretaci serologických nálezů

Teorie fokální infekce

chronická infekce omezená na určité ložisko (fokus)

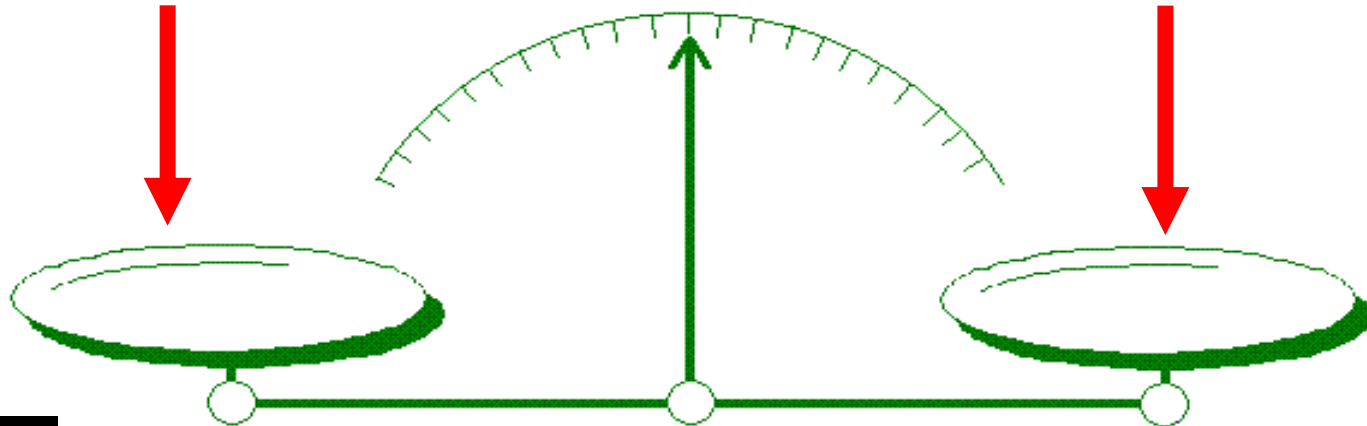
→ následek - systémové onemocnění s příznaky,
často v jiném místě

- **revmatická horečka** – zánět srdce, ledvin a kloubů po infekci mandlí *Streptococcus pyogenes*
- **Reiterův syndrom** – reaktivní artritida po
  1. sexuálně přenesené urogenitální infekci *Chlamydia trachomatis* serotypy D-K
  2. infekci střev způsobené patogeny z rodů *Salmonella*, *Shigella*, *Yersinia* nebo *Campylobacter*
- **hemolyticko-uremický syndrom** po střevní infekci *Escherichia coli* serotyp O157:H7
- **sterilní mykidy** např. dermatomykózy

Výsledek infekce

patogenita druhu
virulence kmene
vysoká dávka
neobvyklá brána
přílišná reakce

↑ druhová rezistence hostitele
↓ nespec. odolnost jedince,
↓ rizikové faktory a funkční či
anatomické poruchy
↑ specifická imunita a její kvalita

Úmrtí
(*exitus letalis*)

Uzdravení s následky
obrný po encefalidě, hluchota po otidě,
jizvy po abscesech, kaverny po plicní tbc

Perzistentní infekce
nestačí-li imunitní systém agens odstranit

Úplné uzdravení
(*restitutio ad integrum*)
banální respirační,
urogenitální, střevní i
dětské generalizované
infekce